

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

УДК 808.26

КУЛІКОВІЧ
Уладзімір Іванавіч

ЛІНГВІСТЫЧНЫЯ ПОГЛЯДЫ У ДУБОУКІ:
ІНТЭРЛІНГВІСТЫЧНЫ, ГРАФІКА-АРФАГРАФІЧНЫ І ЛЕКСІЧНЫ АСПЕКТЫ

12.02.01. — беларуская мова

АУТАРЭФАТ

дысертацыі на атрыманне вучонай ступені
кандыдата філалагічных навук

Мінск, 2001

Дысертацыя выканана ў Беларускім дзяржаўным універсітэце

Навуковы кіраўнік:

доктар філалагічных навук,
прафесар Бурак Л. І.

Афіцыйныя апаненты:

член-карэспандэнт НАН Беларусі,
доктар філалагічных навук,
прафесар Жураўскі А. І. (інсты-
тут мовазнаўства НАН Беларусі,
адзел гісторыі беларускай мовы)

кандыдат філалагічных навук,
прафесар Красней В. П. (БДУ, ка-
федра гісторыі беларускай мовы)

Апаніруючая арганізацыя:

Беларускі дзяржаўны педагагічны
універсітэт імя М. Танка

Абарона адбудзецца "21" снежня 2001 г. у 14 гадзін на па-
сяджэнні савета па абароне дысертацый Д 02.01.11 пры Беларус-
кім дзяржаўным універсітэце (220050, г. Мінск, вул. К. Маркса,
31, тэл. вучонага сакратара 2-26-55-41).

З дысертацыяй можна азнаёміцца ў фундаментальнай біблія-
тэцы Беларускага дзяржаўнага універсітэта.

Аўтарэферат разасланы "16" лістапада 2001 г.

Вучоны сакратар
савета па абароне дысертацый

 - Т. М. Валынец

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Актуальнасць тэмы дысертацыі. На сучасным этапе развіцця беларусістыкі ўзнікае вострая неабходнасць комплекснага і сістэмнага аналізу лінгвістычнай спадчыны асобных пісьменнікаў, якія працавалі ў 20-я гады ХХ ст. Як адзначаецца ў навуковай літаратуры, менавіта лінгвістычна арыентаваныя пісьменнікі перакананні гэтага перыяду з'яўляюцца істотным складнікам навуковай нармалізацыі беларускай літаратурнай мовы, што ў поўнай меры не ўлічваецца сучаснай навуковай думкай.

Актуальнасць выбару тэмы абумоўлена тым, што У.Дубоўка ў 20-я гады лічыўся аўтарытэтам у галіне моўнай творчасці сярод пляяды маладых паэтаў і належаў да тых твораў, якія прымалі актыўны ўдзел у абмеркаванні шляхоў развіцця і нармалізацыі беларускай літаратурнай мовы. Даследаванне яго лінгвістычных прапаноў дазволіць устанавіць асаблівасці функцыянавання беларускай літаратурнай мовы перыяду беларусізацыі. Апрача таго аналіз лінгвістычнай тэарэтычнай спадчыны У.Дубоўкі будзе спрыяць асэнсаванню яго ролі ў станаўленні і замацаванні графіка-арфаграфічных і лексічных нормаў.

Важнасць даследавання і ў тым, што гэта першая манаграфічная праца, у якой на фоне гістарычнай панарамы літаратурна-моўнага працэсу святляецца становачае і адмоўнае ў тэарэтычнай лінгвістычнай спадчыне У.Дубоўкі.

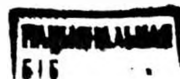
Выбар у якасці крыніц даследавання лінгвістычных поглядаў У.Дубоўкі артыкулаў, рэцэнзій, нататак, напісаных ім на працягу 20-х гадоў ХХ ст., тлумачыцца тым, што па аб'ектыўных і суб'ектыўных прычынах толькі гэты перыяд яго творчасці характарызаваўся актыўнымі пошукамі вырашэння надзённых мовазнаўчых праблем.

Сувязь работы з буйнымі навуковымі праграмамі, тэмамі.

Дысертацыйнае даследаванне выканана на кафедры сучаснай беларускай мовы ў межах тэмы "Беларуская літаратурная мова і яе нормы: сінхронны і дыяхронны аспекты" (16.21.01. № 19962113), якая распрацоўвалася ў адпаведнасці з планам навукова-даследчых работ Бельдзяржуніверсітэта на працягу 1996-2000 гг.

Мэта дысертацыйнага даследавання — абагульніць і сістэматызаваць лінгвістычную тэарэтычную спадчыну У.Дубоўкі, асэнсаваць яго агульналінгвістычныя погляды і змест лінгвістычнай дзейнасці ў кантэксте станаўлення графіка-арфаграфічных і лексічных нормаў беларускай літаратурнай мовы.

Задачы даследавання: 1) акрэсліць кола лінгвістычных праблем, што знаходзіліся ў полі зроку паэта; 2) раскрыць

сутнасць яго агульналінгвістычных тэарэтычных поглядаў на мову, паходжанне кірыліцы і глаголіцы, стварэнне універсальнай графічнай сістэмы, гістарычныя этапы развіцця і функцыянавання беларускай мовы; 3) супаставіць прапановы У.Дубоўкі па ўнармаванні беларускай літаратурнай мовы з прапановамі іншых даследчыкаў; 4) ахарактарызаваць і суаднесці Дубоўкавы погляды на ўдасканаленне графіка-арфаграфічнай і лексічнай сістэм беларускай літаратурнай мовы з сучаснай лінгвістычнай практыкай; 5) выявіць станючае і адмоўнае ў сцвярджэннях паэта адносна шляхоў і перспектывы развіцця беларускай літаратурнай мовы; 6) вызначыць месца і значэнне лінгвістычнай тэарэтычнай спадчыны У.Дубоўкі ў гісторыі айчыннага мовазнаўства.

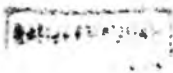
Аб'ект дысертатыўнага даследавання — лінгвістычная думка на Беларусі ў 20-я гады ХХ ст.

Прадмет даследавання — агульнатэарэтычныя пытанні ў лінгвістычнай спадчыне У.Дубоўкі 20-х гадоў (феномен мовы, стварэнне універсальнай графічнай сістэмы, гіпотэза пра паходжанне кірыліцы і глаголіцы, гістарычныя этапы беларускай мовы), а таксама яго разуменне функцыянальнага развіцця, нармалізацыі, удасканалення беларускай літаратурнай мовы.

Гіпотэза даследавання. Станаўленне лінгвістычнай думкі на Беларусі ў 20-я гады ХХ ст. адбывалася не толькі дзякуючы прафесійным моваведам, але і таленавітым паэтам і пісьменнікам, сярод якіх асобае месца належыць У.Дубоўку. Яго актыўны ўдзел у абмеркаванні надзённых праблем развіцця нацыянальнай мовы стымуляваў развіццё моўнай тэорыі, выводзіў моўныя дэбаты за вузкі прафесійныя межы.

Лінгвістычныя погляды У.Дубоўкі на ўнармаванне беларускай літаратурнай мовы, змешчаныя ў мовазнаўчых артыкулах, адлюстравалі ўдасціўны перыяд адраджэння нацыянальных моў і бурнага іх развіцця імкненне прывесці ў адпаведнасць нацыянальнаму зместу культуры і моўныя сродкі яе выражэння. Гэтыя погляды і канкрэтныя прапановы не аказалі істотнага ўплыву на кваліфікацыю графіка-арфаграфічных нормаў беларускай літаратурнай мовы. Прычынай таму не толькі грамадска-палітычная сітуацыя ў краіне, але і супярэчныя, памылковыя сцвярджэнні ў асобных выказваннях самога паэта. На сучасным этапе развіцця беларускага мовазнаўства многія прапановы У.Дубоўкі адносна развіцця лексічнага фонду беларускай літаратурнай мовы адпавядаюць напрамку яе нармалізацыі.

Метадалогія і метады праведзенага даследавання. Метадалагічнай базай дысертатыўнага даследавання з'яўляюцца працы па гісторыі і сучаснаму стану лінгвістычнай думкі на Беларусі

А. Жураўскага, А. Міхневіча, А. Падлужнага, П. Сцяцко, Л. Шакуна.

Асноўнымі метадамі з'яўляюцца:

— аналітычна-апісальны метад, пры дапамозе якога праведзена агульная сістэматызацыя тэарэтычнага і фактычнага матэрыялу;

— параўнальна-супастаўляльны метад пры выяўленні дынамікі нармалізацыйных працэсаў у пэўным сінхронным зрэзе і вызначэнні заканамернасцей станаўлення графіка-арфаграфічных і лексічных нормаў;

— гістарычны метад пры параўнанні стану аднаго і таго ж моўнага факта ў гістарычна розных перыядах.

Навуковая навізна і значнасць атрыманых вынікаў. Навуковая навізна дысертацыі заключаецца ў тым, што ў ёй упершыню ў беларускім мовазнаўстве сістэматызуюцца лінгвістычныя погляды У. Дубоўкі і аналізуюцца яго прапановы па ўнармаванні і ўдасканаленні графіка-арфаграфічнай і лексічна-стылістычнай сістэм беларускай літаратурнай мовы ў кантэксце фарміравання літаратурных нормаў.

Параўнальны аналіз канкрэтных лінгвістычных прапаноў У. Дубоўкі і прапаноў іншых даследчыкаў даў магчымасць супаставіць індывідуальныя пошукі паэта з агульнымі тэндэнцыямі развіцця літаратурнай мовы і выявіць яго стаўленне да праблем графіка-арфаграфічнай і лексічнай нармалізацыі беларускай літаратурнай мовы.

У дысертацыі ўпершыню асэнсоўваецца Дубоўкава разуменне асобных агульналінгвістычных пытанняў, а таксама роля творчай асобы ў перыяд беларусізацыі.

Практычная значнасць атрыманых вынікаў. Матэрыял дысертацыі можа быць карысным для стварэння цэласнай эвалюцыйнай карціны графіка-арфаграфічнай і лексічна-стылістычнай нармалізацыі беларускай літаратурнай мовы, удакладнення развіцця лінгвістычнай думкі на Беларусі і вызначэння месца ў гэтым працэсе У. Дубоўкі.

Вынікі даследавання, атрыманых пры аналізе лінгвістычнай спадчыны паэта, могуць быць выкарыстаны пры выкладанні фанетыкі, графікі, арфаграфіі, лексікалогіі, стылістыкі і словаўтварэння сучаснай беларускай літаратурнай мовы ў школе і ВНУ, пры распрацоўцы па акрэсленай праблематыцы спецкурсаў і спецсемінараў, напісанні падручнікаў і навучальных дапаможнікаў па сучаснай беларускай мове і яе гісторыі.

Асноўныя палажэнні дысертацыі, якія выносяцца на абарону

1. 20-я гады ХХ ст. з'яўляліся важным перыядам у фарміраванні лінгвістычнай думкі на Беларусі. Яны характарызавалі-

ся вострымі мовазнаўчымі дыскусіямі, плуралізмам думак, наяўнасцю шматлікіх супярэчлівых поглядаў на шляхі і перспектывы развіцця літаратурнай мовы, станаўленне нормаў якой ажыццяўлялася як складанае ўзаемадзеянне знешнелінгвістычных і ўнутрылінгвістычных фактараў, на фоне чаго літаратурная і навуковая дзейнасць У.Дубоўкі займае асобае месца.

2. Сваімі лінгвістычнымі артыкуламі У.Дубоўка стымуляваў развіццё моўнай тэорыі і імкнуўся вывесці моўныя дэбаты за вузкі прафесійныя межы.

3. Агульналінгвістычныя погляды У.Дубоўкі з'яўляюцца аднымі з першых спроб далучэння беларускай мовы да асноўных тэндэнцый сусветнага мовазнаўства, сведчаць пра шырыню і разнабаковасць яго лінгвістычнага кругагляду.

4. Экспліцыруючы адметнасці беларускай мовы ў параўнанні з рускай, канкрэтныя суб'ектыўныя пралагавы У.Дубоўкі адносна ўдакладнення некаторых арфаграфічных правіл, уяўлення ў навуковае карыстанне асобных лінгвістычных тэрмінаў, графем засталіся фактам гісторыі беларускага мовазнаўства і не аказалі ўплыву на стабілізацыю графіка-арфаграфічных і лексічных нормаў беларускай літаратурнай мовы.

5. Найбольш распаўсюджанымі ў лінгвістычнай тэарэтычнай спадчыне У.Дубоўкі і прынятымі сучаснай моўнай практыкай і мовазнаўчай думкай на Беларусі з'яўляюцца погляды паэта на нармалізацыю і ўзбагачэнне лексічна-стылістычнай сістэмы беларускай літаратурнай мовы на аснове архаізмаў, дыялектызмаў, наватвораў і запазычанняў.

Асабісты ўклад суіскальніка. Дысертацыя з'яўляецца самастойным даследаваннем, праведзеным аўтарам асабіста.

Апрацаваныя вынікі дысертацыі. Асноўныя палажэнні і вывады даследавання прайшлі апрацаваньне на Другой сесіі III Міжнароднага кангрэса беларусістаў "Беларуская культура ў дыялогу цывілізацый" (Мінск, 4-7 снеж. 2000 г.); на **міжнародных канферэнцыях**: "Фарміраванне і развіццё нацыянальнай свядомасці беларусаў" (Маладзечна, 19-20 жніў. 1992 г.); "Беларуская мова ў другой палове XX стагоддзя" (Мінск, 24-26 кастр. 1997 г.); "Тэорыя і практыка навучання мовам, літаратурам і рыторыцы ў сярэдняй і вышэйшай школе" (Мінск, 15-17 снеж. 1998 г.); "Мова — літаратура — культура" (Мінск, 22-23 верас. 1998 г.); "Літаратура — мова — культура-II: Да 100-годдзя з дня нараджэння К.Чорнага, У.Дубоўкі, У.Жылкі" (Мінск, 5-6 кастр. 2000 г.); "Язык и социум" (Минск, 1-2 дек. 2000 г.); на **рэспубліканскіх канферэнцыях**: "Творчая і метадычная спадчына Якуба Коласа" (Мінск, 1992 г.); "Беларуская мова і літа-

ратура: *проблемы навучання і вывучэння ў сярэдняй і вышэйшай школе*" (Мінск, ліст. 1994 г.); *"Філалагічныя навукі: Маладыя вучоныя ў пошуку"* (Мінск, 20 крас. 2001 г.).

Дысертация і публікацыі па тэме абмяркоўваліся на пасяджэнні кафедры сучаснай беларускай мовы філалагічнага факультэта БДУ, на навуковым семінары маладых вучоных філалагічнага факультэта БДУ "Актуальныя праблемы сучаснай філалогіі", прысвечаным 80-годдзю Белдзяржуніверсітэта (26 кастр. 2001 г.).

Апублікаванасць вынікаў. Тэма дысертцыі раскрыта ў 11 публікацыях — 4 артыкулах, 5 матэрыялах міжнародных канферэнцый, тэзісах 2 дакладаў на рэспубліканскіх канферэнцыях. Агульная колькасць старонак публікацый без сааўтарства складае 49.

Структура і аб'ём дысертцыі. Дысертация складаецца з уводзінаў, агульнай характарыстыкі работы, дзвюх глаў, заключэння, спісу прынятых скарачэнняў, спісу выкарыстаных крыніц (273 адзінкі). Агульны аб'ём дысертцыі — 119 с., спіс прынятых скарачэнняў займае 1 старонку, спіс выкарыстаных крыніц — 19 с., тэблицы — 2 с.

АСНОВНЫ ЗМЕСТ РАБОТЫ

Ва ўвядзеннях абгрунтоўваецца выбар тэмы, раскрываецца ступень навуковага асвятлення лінгвістычных поглядаў У.Дубоўкі ў беларускім мовазнаўстве, абгрунтоўваецца неабходнасць даследавання лінгвістычнай спадчыны паэта 20-х гадоў XX ст.

У першай главе "Тэарэтычныя праблемы мовазнаўства ў спадчыне У.Дубоўкі" праводзіцца аналіз лінгвістычных тэарэтычных поглядаў У.Дубоўкі на тэарэтычныя праблемы айчыннага і сусветнага мовазнаўства. Глава складаецца з двух раздзелаў, якія маюць свае падраздзелы.

У першым раздзеле "Агульнатэарэтычныя пытанні" сцвярджаецца, што Дубоўкава разуменне мовы — гэта сінтэз некалькіх лінгвістычных тэндэнцый у вызначэнні яе сутнасці. З аднаго боку паэт атаясамліваў прыроду мовы праз яе сувязь з грамадствам, культурай, навакольным светам, чалавекам, а з другога — з самастойным сістэмным арганізмам, які развіваецца па сваіх строгіх унутраных законах. Акрамя гэтага, У.Дубоўкам акрэслена функцыянальная шматграннасць мовы як дынамічнай структуры, створанай народам, якая служыць для метаў камунікацыі і здольная выразіць усю сукупнасць ведаў і ўяўленняў аб свеце, грамадстве, культуры гэтага грамадства.

Міжнародная універсальная графічная сістэма, згодна з

Дубоукавымі прынцыпамі яе стварэння, павінна быць *апастэрыёрнай*, г. зн. складацца з існуючых у сусветнай практыцы графем. Аснову яе павінны складаць: 1) лацінскія літары, уніфікаваныя паводле прынцыпу большага пашырэння ў еўрапейскіх народаў; 2) асобна прынятыя знакі для тых гукаў (напрыклад, *ш*), якія перадаюцца ў нацыянальных алфавітах, створаных на лацінскай аснове, многімі спосабамі; 3) спецыфічныя літары не еўрапейскіх народаў (армян, грузін і інш.) для перадачы іх адмысловых гукаў. У такім алфавіце не павінна быць 1) вялікіх літар; 2) графем з дыякрытыкамі; 3) членападзельны гук мовы павінен абазначацца асобным знакам.

Прынцыпы канструявання універсальнага міжнароднага алфавіта, прапанаваныя У.Дубоўкам, у многім былі утапічнымі.

У.Дубоўка ў 20-я гады быў адным з першых даследчыкаў, хто аднавіў і ўдакладніў гіпотэзу чэшскіх вучоных Ліградта і Антона адносна большай старажытнасці глаголіцы перад кірыліцай. Паэт лічыў, што глаголіца — гэта азбука старажытнага насельніцтва беларускіх земляў да прыняцця хрысціянства, а кірыліца была створана на аснове грэчаскага алфавіта з уключэннем асобных знакаў з глаголіцы. У той час такая гіпотэза не мела прыхільнікаў. П.Бузук, напрыклад, погляд У.Дубоўкі адносіў да ліку хісткіх і неабгрунтаваных.

На сучасным этапе ў працах Э.Зайкоўскага, А.П'янова, І.Сацуты і інш. сцвярджаецца, што глаголіца магла быць самабытным пісьмом даўнейшых русаў — нашых старажытных продкаў.

У другім раздзеле "Аспекты беларускай мовы ў інтэрпрацый У.Дубоўкі" разглядаюцца погляды паэта на гісторыю беларускай мовы, фарміраванне некаторых гукавых, графічных і лексічных яе асаблівасцей.

Адзначаецца, што ў 20-я гады ХХ ст. адзінства поглядаў на паходжанне беларускай мовы не было. У.Дубоўка лічыў, што беларуская мова мае сваю, незалежную ад рускай мовы старажытную гісторыю, якая пачынаецца з XII ст. Перыяд росквіту, хуткіх тэмпаў развіцця беларускай мовы, паводле У.Дубоўкі, прыпадае на XII-XVI ст. У працэсе барацьбы з так званым беларускім буржуазным нацыяналізмам з канца 20-х гадоў гэты погляд быў забаронены ў межах былога Савецкага Саюза.

На сучасным этапе развіцця гістарычнай і мовазнаўчай навукі канцэпцыя паходжання беларускай мовы, якую прапагандаваў У.Дубоўка і іншыя дзеячы ў 20-я гады, мае шмат прыхільнікаў як сярод гісторыкаў, так і лінгвістаў.

Неадназначна ў працах А.Шахматава, Б.Ляпунова, А.Сабалеўскага, Я.Карскага, Я.Ваўка-Левановіча і інш. трактавалася

каштоўнасць розных гістарычных помнікаў пры вывучэнні фанетычных, лексічных, граматычных асаблівасцей беларускай мовы. У.Дубоўка, не адмаўляючы важнасці вывучэння розных рукапісаў, аддаваў перавагу кітабам, дзе, на яго погляд, найбольш выразна прасочваліся адметнасці беларускай нацыянальнай мовы.

Паводле сцвярджэнняў сучасных даследчыкаў, пісьмовыя помнікі, звязаныя сваім паходжаннем з татарамі, маюць вялікае значэнне для беларускага літаратуразнаўства і мовазнаўства.

Аналізуючы дадзеныя археалагічных даследаванняў, звесткі старажытных географаў, гісторыкаў і пісьменнікаў, У.Дубоўка даводзіў, што русы — нашы далёкія продкі — складаліся з многіх народнасцей, а прадстаўнікі самага вялікага племя называлі сябе "Эль людзѣ-на". З гэтага, на яго погляд, вынікала: калі дэ было ў назве народа, значыць, дзеканне — спрадвечна існавала ў беларускай мове, а не з XIV ст., як гэта даказваў Я.Карскі.

У сувязі з праблемай дзекання У.Дубоўка ўказваў на наяўнасць у беларускай мове "дзекання" — адмысловага падвойнага гук [дз'+з], які, на яго думку, назіраецца ў словах ксёндз, дэнь, дэога і складае яшчэ адну яе спецыфічную фанетычную асаблівасць у параўнанні з рускай мовай. У 20-я гады П.Бузук, а на сучасным этапе А.Падлужны даказалі, што гэта адзін гук, які, падобна да [д], мае звонкую змычку і, падобна да [з], мае ўчастак фрыкатыўнага шуму, і што гэты гук у рускай мове ў незалежнай пазіцыі невядомы.

Разглядаючы развіццё графічнай сістэмы, паэт лічыў, што кірылаўская графіка на тэрыторыі Беларусі ў старажытную эпоху падвяргалася пэўным зменам у напрамку уніфікацыі, канкрэтызацыі існуючых літар, іх абрысаў, чаго не назіралася ў стараўкраінскай мовах, куды графічныя змяненні прыходзілі значна пазней і пад беларускімі ўплывамі.

У.Дубоўка ў адрозненне ад П.Бузука, Я.Ваўка-Левановіча, Я.Лёсіка, П.Растаргуева, П.Уладзімірава лічыў, што спецыфічны для беларускай мовы гук [дз] ніколі не абазначаўся ў старабеларускім пісьменстве літарай S (зело). Гэта сцвярджэнне паэта пацверджана сучаснымі даследчыкамі А.Булькам, В.Івановай, М.Паўленкам.

Адносна фарміравання лексічнага фонду беларускай мовы У.Дубоўка адзначаў, што лексічная сістэма беларускай народнай мовы належыць да ліку самых старажытных сярод славянскіх моў, паколькі сваімі каранямі звязана са слоўнікавым багаццем агульнаславянскай пары. У перыяд росквіту XII-XVI стст. беларуская мова не магла рабіць вялікіх запазычанняў ад сваіх су-

седзяў, бо мала чаго можна было запазычаць. У гэты час яна ўзбагацілася толькі некаторымі лацінізмамі, галіцызмамі, германізмамі, якія трапілі ў яе без пасрэдніцтва суседніх моў.

У перыяд сумеснага жыцця двух народаў у складзе Вялікага княства Літоўскага значны ўплыў на беларускую мову, паводле даследаванняў У.Дубоўкі, аказала літоўская мова. Літуанізмы паэт падзяляў на дзве групы: даўнія, г.зн. вядомыя на ўсёй этнаграфічнай тэрыторыі Беларусі (*блазі, дойдід*), нядаўнія — вядомыя асобным памежным рэгіёнам (*дзындра, потар, раўгеня*).

Кантакты з рускай мовай, паводле У.Дубоўкі, адмоўна ўплывалі на развіццё лексічнай сістэмы беларускай мовы. У выніку такіх кантактаў з беларускай мовы былі выцеснены некаторыя агульнаславянскія лексемы (напрыклад, слова *пазор*).

Паэт выказаў меркаванне, што беларуская мова не толькі запазычала некаторыя словы, але і аказвала пэўны ўплыў на фарміраванне суседніх моў, у тым ліку і на рускую мову. Гэтыя погляды, толькі абазначаныя ў тэарэтычнай лінгвістычнай спадчыне У.Дубоўкі, прыцягваюць ўвагу сучасных даследчыкаў (А.Гіруцкі, І.Лысенка, А.Міхневіч, А.Яскевіч) сваёй актуальнасцю.

Другая глава "Дзейнасць У.Дубоўкі па ўнармаванні беларускай літаратурнай мовы" складаецца з чатырох раздзелаў.

У першым раздзеле "Тэрмінатворчасць У.Дубоўкі" разглядаюцца асаблівасці тэрмінатворчасці ў 20-я гады ХХ ст. і прапановы паэта па ўнармаванні лінгвістычнай тэрміналогіі.

У.Дубоўка лічыў метаазгодным адмовіцца ад тэрміна *падвойныя зычныя*, паколькі быў перакананы, што спалучэнне аднолькавых літар — гэта адлюстраванне на пісьме аднаго зычнага працяжнага гук. Для пацвярджэння свайго меркавання ён аналізаваў рыфмы тыпу *ноччу - вочы, зямлёу - раллёу, распінацца - у хатцы, вароны - сонны* і інш. і рабіў вывад, што ў беларускім гукавым алфавіце існуюць не падвойныя, а падоўжаныя зычныя, якія з'яўляюцца станоўчай уласнабеларускай з'явай, якая павінна мець адзіную адпаведную назву, што ўказвала б на самабытнасць мовы. Прапанова У.Дубоўкі карыстацца толькі адным тэрмінам **падоўжаныя зычныя** не знайшла падтрымкі сярод тагачасных і сучасных мовазнаўцаў.

Другая прапанова датычылася замены недакладных і незразумелых, на погляд У.Дубоўкі, запазычаных тэрмінаў *дыфтонг* і *афрыката* беларускім адпаведнікам *згук*, які ўжываўся ў дарэвалюцыйным друку ў значэнні *зук*. Для тагачаснай сітуацыі, калі запазычаныя тэрміны *дыфтонг* і *афрыката* не набылі неабходнай дыферэнцыяцыі, прапанова паэта аблягчала засваенне складаных навуковых паняццяў. Аднак з канца 20-х гадоў, калі пачаўся

працэс вяртання ў нашу мову запазычаных найменняў замест уласнабеларускіх, яна засталася непрынятай.

Трэцяе, што прапаноўваў У.Дубоўка, — увесці ў якасці лінгвістычных тэрмінаў лексему *жось* для абазначэнне збегу галосных у слове, якая ў народнай мове мела значэнне 'прыцішаная плынь вады па пячаным і ўсыпаным каменнем дне', лексему *турэц* для абазначэння збегу зычных, якая вядома была ў народнай мове са значэннем 'прыспешаная плынь вады, сцісненая з двух бакоў каменнымі стромкімі лехамі', і лексему *сутока* для абазначэння змены спадучэнняў двух галосных (аднаго на канцы папярэдняга слова, а другога на пачатку наступнага), паколькі існуючыя ў моўнай практыцы запазычаныя найменні *элізія* (выпаўзенне галоснага ў сярэдзіне ці ў канцы слова, калі чаргуе слова пачынаецца тым самым кароткім галосным) і *сінэрэса* (сцягненне двух галосных у адзін складок), на яго погляд, не здольныя дакладна перадаць сутнасць гэтай спецыфічнай беларускай з'явы. Нягледзячы на тое, што прапанаваныя лексемы ў пэўнай ступені адпавядалі асноўным патрабаванням, што прад'яўляюцца да слоў-тэрмінаў, яны не былі прыняты моўнай практыкай і не замацаваліся ў якасці лінгвістычных тэрмінаў у беларускім мовазнаўстве, дзе для абазначэння збегу галосных у слове выкарыстоўваюцца словы-тэрміны *зіянне*, *зіхаценне* галосных, а для збегу зычных так і не знойдзена адпаведнага адна-слоўнага наймення.

У раздзеле "Рэфармаванне графічнай сістэмы" разглядаюцца прапановы У.Дубоўкі адносна змен у беларускай графіцы.

Сцвярджаецца, што ў 20-я гады ішлі вострыя дыскусіі адносна выбару для беларускай мовы кірыліцы ці лацінцы. У.Дубоўка, хоць і не прызнаваў цалкам прымальным тагачасны беларускі алфавіт, не лічыў метаэгодным прыняцце замест яго польска-чэшскай графічнай сістэмы як па прычыне яе недасканаласці, так і па прычыне атаясамлівання са сродкам барацьбы буржуазіі на культурным фронце — характэрным тэзісе канца 20-х гадоў. Акрамя гэтага, пазт быў перакананы, што кірыліца ў сваёй аснове — вынаходніцтва беларусаў, паказчык багата і незалежнасці нашай культуры ў мінулым, важны фактар нацыянальнай самаідэнтыфікацыі беларускага народа.

У дыскусіях адносна рэфармавання кірыліцы ўвага даследчыкаў звярталася, найперш, на літары для абазначэння на пісьме гукаў [дз] і [дж]. Акадэмічная канферэнцыя па рэформе беларускага правапісу і азбукі зацвердзіла відарыс літар, прапанаваны П.Растаргуевым: для [дз] — *џ* і [дж] — *џ̣*. У.Дубоўка зацверджаную прапанову назваў ненавуковай, няўдалай. Свой

уласны праект графем для [дз] і [дж] паэт належным чынам абгрунтаваў, зыходзячы з таго, што 1) гукі [дз] і [дж] уласцівы не толькі беларускай мове; 2) знакі ў сусветных алфавітах з'яўляліся не выпадкова, што яны праходзілі пэўную эвалюцыю. На яго думку, каб выбраць адпаведныя графемы, неабходна ўлічваць шэраг фактараў: 1) прапанаваныя літары павінны гарманіраваць з літарамі нашага алфавіта; 2) яны павінны быць лёгкімі і эканомнымі (па часе іх напісання) для друку і пісьма (без дыякрытычных знакаў); 3) не абавязкова павінны паходзіць з якога-небудзь аднаго алфавіта. У.Дубоўка прааналізаваў дзесяць алфавітаў, дзе маюцца графемы для абазначэння [дз] і [дж] і прапанаваў праект літар для гэтых графем, які прадстаўлены ў табліцы.

	друкаваныя		рукапісныя	
	вялікія	малыя	вялікія	малыя
ДЗ	Ɔ	ɹ	Ɔ	d
ДЖ	Ɔ	ɹ	Ɔ	ʒ

Гэтыя знакі, створаныя на аснове армянскага, грузінскага, італьянскага, англійскага алфавітаў, згодна з разважанымі У.Дубоўкі, з'яўляліся аптымальнымі. І не толькі таму, што лёгкія для ўспрымання, для напісання, маюць сувязь у сваім вонкавым выглядзе, бадай, з усімі алфавітамі свету, але і таму, што з'яўляюцца сімвалам нашай еднасці з народамі ўсяго свету, могуць без змен прэтэндаваць на ўключэнне ў будучую міжнародную графічную сістэму.

Ніякае выданне, акрамя часопіса "Узвышша", не падхапіла Дубоўкаву ініцыятыву. У 30-я гады ўжыванне гэтых знакаў трактвалася як шкодніцкая работа, у выніку якой стваралася варожасць да рускай мовы. На сучасным этапе даследчыкі А.Каўрус і А.Яскевіч прапанову У.Дубоўкі адносна графем для [дз] і [дж] назвалі плённай, якая магла б паспрыяць павышэнню культуры беларускай мовы.

На падставе таго, што літара *ё*, якая перадае [йо], з'яўляецца вынаходніцтвам расейцаў, У.Дубоўка прапаноўваў выключыць яе з беларускага алфавіта і замяніць літарай *ё*, як у нямецкім (*ö*, *ö*, *ö*, *ö*). Са спасылкай на Я.Карскага, які адзначаў, што ў гутаршчых сляян спалучэнне [öi] вымаўляецца выразна, паэт з мэтай устанавлення "найшчыльнейшай сувязі" па-

між гаворкай "адукаваных асоб" і "простага народа" па прыкладу ўкраінцаў праланоўваў увесці літару "І" для перадачы вышэйгаданага гукаслучэння, што сведчыць аб яго прыхільнасці да складання такога алфавіта, які б адлюстроўваў гукавыя асаблівасці беларускай мовы.

Раздзел трыці "Удасканаленне арфаграфічных нормаў" прысвечаны аналізу канкрэтных праланоў У.Дубоўкі па унармаванні правапісу беларускай літаратурнай мовы.

В.Тарашкевіч пры напісанні **у, ў, ъ, і** праланоўваў улічваць характар папярэдняга гука і рабіць выключэнні з гэтага правіла для паэтычнай мовы. Моўная практыка 20-х гадоў выявіла недасканаласць правіла, сфармуляванага ў "Беларускай граматыцы для школ". Таму і з'явілася ідэя яго перагляду, якая знайшла сваё выражэнне ў шэрагу канкрэтных праланоў: ад скасавання ў нашым алфавіце літар **ў і ъ**, да частковага ўдакладнення іх правапісу.

У.Дубоўка ўносіў дзве пралановы, што, на яго погляд, павінны былі б зрабіць правіла правапісу **у, ў** зручным для карыстання. Першая датычылася неабгрунтаванага выключэння правапісу **у і ў** для паэтычнай мовы, а другая — каліфікацыі напісання **у і ў** у пачатку слова, дзе праланоўвалася ўлічваць колькасць зычных пасля **у** (*адна ўстанова, хмара ўскрыла, але: павінна ўжывацца*), як гэта прадугледжваў А.Луцкевіч.

Ні першая, ні другая Дубоўкавы пралановы не набылі ў нашых граматыках статусу арфаграфічнага закона, але на сучасным этапе яны атрымалі належную ацэнку з боку літаратуразнаўцаў.

У.Дубоўка быў адным з першых навукоўцаў, хто звярнуў увагу грамадскасці на адсутнасць у нашай граматыцы канкрэтнага правіла напісання прыстаўных галосных. Ён лічыў, што пратэтычныя галосныя шырока ўжываюцца ў беларускай мове перад любым збегам зычных для ўхілення немілагучных спалучэнняў. Каб правільна пісаць прыстаўныя галосныя ў тым ці іншым слове, патрабавалася ўлічваць толькі два істотныя моманты. Першы датычыўся збегу зычных, што пачынаецца літарамі **р, л, в**. У такім выпадку перад імі, паводле пралановы паэта, прыстаўныя **і, а** неабходна пісаць заўсёды, паколькі ў такой пазіцыі галосныя не выпадаюць ні пры якіх умовах. Другая заўвага датычылася напісання прыстаўных галосных перад іншымі зычнымі і перад **м**, калі за ім не ідуць шыпячыя (*імтара*). У такім выпадку праланоўвалася пры перадачы на пісьме пратэтычных **а, і** ўлічваць характар папярэдняга гука (*белая стужка; шмат істужак; вялікая груша; на вялікай ігрушы*).

Моўная практыка і далейшыя распрацоўкі пытанняў арфагра-

фіі не ва ўсім пацвердзілі довады У.Дубоўкі адносна напрамку кадыфікацыі правіла напісання прыстаўных галосных.

Адносна ўдакладнення правалісу прыстаўных зычных У.Дубоўка прапаноўваў ужываць прыдыханне **в** перад **а** тады, калі папярэдняе слова мае адкрыты канчатак (*вялікія вазёры, на вялікіх азёрах; ночкаю васеньняў, спраўляў асяніны*), што, хоць і спрыяла павышэнню мілагучнасці беларускага маўлення, але з'яўлялася навукова неабгрунтаваным пунктам гледжання.

З мэтай эканоміі сродкаў, спрашчэння працэсу навучання паэт прапаноўваў замяніць шматлітарнае напісанне падоўжаных зычных адналітарным са знакам падоўжання над літарай, якое таксама не прышлося ў нашых граматыках.

Чацвёрты раздзел "Развіццё лексічнай сістэмы" прысвечаны аналізу поглядаў У.Дубоўкі на развіццё і нармалізацыю лексікі беларускай літаратурнай мовы.

У гэтым раздзеле разглядаюцца прапановы паэта адносна выкарыстання ў літаратурнай мове ўстарэлай лексікі, дыялектызмаў, неадагізмаў і запазычанняў. На яго погляд, архаізмамі і гістарызмамі захапляцца нельга, але вывучаць іх і даследаваць патрэбна. Устарэлая лексіка, паводле разважанняў У.Дубоўкі, неабходна дзеля: 1) пошукаў уласнабеларускіх слоў, якія могуць прэтэндаваць на замену дублетных адзінак, структурна нехарактэрных для беларускай мовы (*загарак — часы — гадзіннік*); 2) структурнага развіцця сінанімічнага апарата сучаснага літаратурнага слоўніка; 3) праверкі жыццёвасці некаторых дыялектызмаў.

Гэтыя першыя спробы тэарэтычнага асэнсавання неабходнасці звароту да старабеларускай лексікі былі асуджаны ў 30-я гады ХХ ст. У апошнія дзесяцігоддзі, калі прыкметна абудзілася цікавасць да гістарычнай спадчыны беларускага народа, прыцыпы выкарыстання рэсурсаў старажытнай лексічна-стылістычнай сістэмы, прапанаваныя У.Дубоўкам, набылі актуальнасць у нашым мовазнаўстве.

Сутнасць прапаноў У.Дубоўкі адносна прыцыпаў выкарыстання дыялектнай лексікі ў наступным: 1) лексічна-стылістычная сістэма беларускай літаратурнай мовы павінна развівацца не на аснове якога-небудзь аднаго дыялекта, а з выкарыстаннем матэрыялу ўсіх вядомых на тэрыторыі Беларусі гаворак; 2) кожнае слова жывой народнай мовы, якое сустракалася і сустракаецца на ўсім этнаграфічным абшары, трэба ўжываць у літаратурнай мове; 3) лексемы, значэнне якіх вядома на абмежаванай тэрыторыі, таксама павінны стаць здабыткам літаратурнай мовы, але пры ўмове, калі яны могуць ці выразіць паняцце, на якое

няма адпаведнага слова ў літаратурнай мове, ці ўзбагаціць гэ- та паняцце новым адценнем. Акрамя таго, гэтыя словы, павінны мець сувязь у гучанні і ў пабудове з ужо існуючымі, г. зн. павінны мець такую марфемную структуру, у якой прысутнічаюць прадуктыўныя і рэгулярныя афіксы; 4) вузкадыялектныя лексічныя адзінкі, прафесіяналізмы маюць права на выкарыстанне ў мове мастацкай літаратуры, калі гэта выклікана неабходнасцю а) замены немілагучнага слова больш мілагучным; б) папаўнення сінанімічных радоў; в) унікнення амонімаў.

У 20-я—30-я гады за такія погляды У.Дубоўку крытыкавалі. Толькі ў 60-я гады ХХ ст., якія сталі адначасова перыядам "палітычнай адлігі" і грунтоўных тэарэтычных распрацовак пытанняў фарміравання беларускай літаратурнай мовы, вызначэння яе дыялектнай асновы, увага да "паветалізмаў" і прынцыпаў іх выкарыстання, прапанаваных У.Дубоўкам, узраслі.

Немалаважнае значэнне ў справе папаўнення і нармалізацыі лексічнага багацця беларускай мовы адводзіў У.Дубоўка ў сваёй тэарэтычнай лінгвістычнай спадчыне словаўтваральным наватворам, якія павінны стварацца па аналогіі са словамі ў народнай мове: 1) злучэнне назоўніка з дзеясловам (*абкладанне падапкам — ападапкаванне, правядзенне ў жыццё — ажыццяўленне; знішчэнне агнём — выглаянненне*); 2) утварэнне дзеясловаў ад назоўнікаў (*шум — шуміць, мяцеліца — мяце, сум — сумуе, бяда — бядуе*); 3) утварэнне складаных эпітэтаў (*мастабарная*); 4) таўталогія (*бірка=карбаванка; журба=туга* і інш.). Нягледзячы на памылковую інтэрпрэтацыю спосабаў утварэння слоў, недакладныя прыклады, што сведчыць пра павярхоўнае знаёмства аўтара з асаблівасцямі словаўтварэння, заклік паэта да актыўнага стварэння неалагізмаў, а таксама ўласная моўная практыка аказалі пэўны ўплыў на развіццё мовы мастацкай літаратуры. Асобныя наватворы У.Дубоўкі (*адлюстроўваць, мілагучны, мэтазгодна, дабрабыт, ажыццяўленне, цемрашал*), паводле заўваг мовазнаўцаў, набылі адпаведны статус і фіксуюцца сучаснымі нарматыўнымі слоўнікамі.

Адносіны да іншамоўнай лексікі ў паэта былі неадназначнымі. З аднаго боку ён не адмаўляў права на існаванне ў літаратурным слоўніку беларускай мовы агульнаеўрапейскім інтэрнацыяналізмам, што не супярэчыць агульнай тэндэнцыі развіцця беларусістыкі і на сучасным этапе, а з другога боку У.Дубоўка ў рэчывы тагачаснай пурыстычнай канцэпцыі развіцця беларускай літаратурнай мовы катэгарычна адмаўляў права на існаванне ў ёй лобым лексічным адзінкам, запазычаным з рускай мовы.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

1. Станаўленню лінгвістычнай думкі на Беларусі, працэсу нармалізацыі беларускай літаратурнай мовы ў 20-я гады XX ст. спрыяла не толькі самаадданая праца прафесійных лінгвістаў, але і дзейнасць таленавітых паэтаў і пісьменнікаў, сярод якіх асобае месца належыць У.Дубоўку. Сваімі лінгвістычнымі артыкуламі У.Дубоўка стымуляваў развіццё моўнай тэорыі, выводзіў моўныя дэбаты за вузкі прафесійныя межы, заклікаў грамадства не заставацца абываемым да праблем развіцця нацыянальнай мовы і культуры. Яго лінгвістычныя погляды на сутнасць мовы вызначаліся сістэмным характарам і з'яўляліся сінтэзам некалькіх лінгвістычных тэндэнцый. З аднаго боку пазт характарызаваў прыроду мовы праз яе сувязь з грамадствам, культурай, навакольным светам, чалавекам, фактарамі, якія аказвалі і аказваюць уплыў на яе сацыяльную структуру, нарматыўна-стылістычны ўклад, развіццё і функцыянаванне. З другога боку мова разглядалася У.Дубоўкам як самастойная, зменная сістэма, якая развіваецца па сваіх строгіх унутраных законах (асабліва ў галіне фанетыкі). Гэтыя законы чалавек павінен дасканала вывучаць і строга прытрымлівацца іх у далейшай нармалізатарскай дзейнасці [1; 5].

2. Гіпотэзы У.Дубоўкі адносна паходжання глаголіцы і кірыліцы, узнікнення і функцыянавання беларускай мовы знаходзіліся ў рэчышчы ідэй, не ўласцівых распаўсюджанай у 20-я гады канцэпцыі развіцця айчыннага мовазнаўства. Глаголіца разглядалася паэтам у якасці першаснай азбукі, на аснове якой затым была створана кірыліца. Адметнасцю гэтага погляду з'яўляецца тое, што ён лічыў глаголіцу азбукай старажытнага насельніцтва беларускіх земляў да прыняцця хрысціянства.

У дыскусіі 20-х гадоў адносна выбару лацінскай ці кірылічнай графічнай сістэмы для перадачы на пісьме беларускага маўлення У.Дубоўка аддаваў перавагу кірыліцы, якую ён разглядаў у якасці сімвала беларускасці, створанага і пранесенага праз стагоддзі нашымі продкамі [4; 5].

3. Інтэрлінгвістычны аспект поглядаў У.Дубоўкі быў абумоўлены карэннымі зменамі ў жыцці большасці краін свету, калі на хвалі рэвалюцыйнага энтузіязму актуальнымі з'яўляліся пошукі шляхоў пераадолення складаных эканамічных, культурных, сацыяльных, палітычных праблем усяго чалавецтва. Універсальны "Кастрычнікавы" алфавіт, асновы складання якога выклаў паэт у сваёй лінгвістычнай тэарэтычнай спадчыне, па сваёй сутнасці адпавядаў духу эпохі, паколькі павінен быў служыць справе аб'яднання ўсіх народаў свету.

З мовазнаўчага пункту гледжання Дубоўкавы асновы стварэння універсальнага алфавіта з'яўляюцца утопіяй. Яны могуць служыць прыкладам творчага асэнсавання і ўдакладнення асобных аспектаў у канструяванні універсальнай графічнай сістэмы, далучэння беларускай мовы да асноўных тэндэнцый сусветнай лінгвістыкі, паказчыкам навуковай кампетэнтнасці і зрудыцы паэта ў гэтым пытанні [9].

4. Асноўныя графіка-арфаграфічныя нормы беларускай літаратурнай мовы былі замацаваны ў граматыцы Б.Тарашкевіча. У 20-я гады адбывалася далейшая іх дэталізацыя ў адпаведнасці з моўнай практыкай. Вынікам удзелу У.Дубоўкі ў дыскусіі па пытаннях рэфармавання беларускай графікі сталі прапановы паэта, адносна відарыса знакаў для абазначэння на пісьме гукаў [дз], [дж] і спалучэнняў [йі] і [йо], створаных ім на аснове англійскай, італьянскай, армянскай, грузінскай, нямецкай, украінскай графічных сістэм. Відарыс новых знакаў засведчыў не толькі жаданне У.Дубоўкі спрасціць нашу графіку, зрабіць яе зручнай для карыстання, але і імкненне стварыць для перадачы беларускіх фанетычных асаблівасцей непадобныя да рускай мовы графічныя сродкі, якія былі б візітоўкай беларусаў у будучым сусветным універсальным алфавіце, паскаралі працэс стварэння агульнай для ўсіх народаў сістэмы пісьма. Праект гэтых знакаў карэляваў з агульнай тэндэнцыяй 20-х гадоў XX ст., што прапагандавалася дзеячамі нацыянальнага адраджэння, згодна з якой, для таго, каб беларуская азбука набыла ўласнае аблічча, у ёй неабходна пазбавіцца ад графем, якія ёсць у рускай графічнай сістэме.

Канкрэтныя прапановы У.Дубоўкі наконт удакладнення правалісу **у** і **ў**, прыстаўных галосных і зычных, падоўжаных зычных адносяцца да ліку аматарскіх. У іх аснове былі пакладзены адзінны падыходы як да лексікі ўласнабеларускага паходжання, так і да лексікі іншамоўнай, а таксама законы эўфаніі [2; 5].

5. Пытанні развіцця і ўдасканалення лексічна-стылістычнай сістэмы беларускай літаратурнай мовы ў тым ліку і лінгвістычнай тэрміналогіі знайшлі ў дзейнасці У.Дубоўкі рознааспектнае адлюстраванне і вызначаюць сістэму поглядаў даследчыка, згодна з якімі літаратурная мова павінна фарміравацца 1) на аснове народна-гутарковага маўлення большасці вясковага насельніцтва, што ніколі не вучылася ў школе; 2) на аснове наватвораў, утвораных па рэгулярных і прадуктыўных у народнай мове словаўтваральных мадэлях; 3) на аснове запазычанняў, якія не маюць дакладных лексічных адпаведнікаў у народнай мове або сама рэалія не адлюстравана ў мове. Устарэлая лексіка

таксама павінна разглядацца ў якасці патэнцыяльнай базы папаўнення літаратурнага слоўніка з дапамогай якой 1) можна адшукаць адпаведныя нацыянальныя найменні; 2) пашырыць сінанімічныя рады; 3) узяць да актыўнага жыцця ў мове многія дыялектызмы [3; 7; 8; 10; 11].

6. З пункту гледжання сучаснага мовазнаўства большасць лінгвістычных поглядаў і прапаноў У.Дубоўкі знаходзіліся ў рэчышчы канцэпцыі самабытнага развіцця нацыянальнай культуры і мовы, прапагандуемай у 20-я гады ХХ ст., садзейнічалі выхаванню нацыянальнай свядомасці. Як паказвае сучасная практыка, былі скіраваны на лінгвістычную перспектыву, спрыялі ўсведамленню беларусамі сваёй нацыянальна-этнічнай адметнасці. Аднак не ўсе яны маюць аднолькавую навуковую вартасць і належнае навуковае абгрунтаванне.

Так, да ліку гелертэрскіх распрацовак, якія засталіся фактам гісторыі беларускага мовазнаўства, адносяцца погляды паэта на гістарычны шлях беларускай мовы, адмаўленне роднасці паміж рускай і беларускай мовамі, канкрэтныя прапановы па ўвядзенні ў навуковае карыстанне 1) лінгвістычных тэрмінаў *згук, жось, сутока, турэц, падоўжання зычных* (для абазначэння ў слове марфалагічнага падваення і фанетычнага падаўжэння); 2) графем для [дз] і [дж], для ётаваных галосных; 3) удакладненні напісання прыстаўных галосных і зычных, падоўжаных зычных, заснаваныя на ідэі стварэння аднолькавых арфаграфічных правіл для лексікі рознага паходжання.

Ідэі У.Дубоўкі адносна таго, што мова "адзіны скарб", дынамічная структура, створаная народам, якая служыць для мэтаў камунікацыі і здольная выразіць усю сукупнасць ведаў і ўяўленняў аб свеце, грамадстве, культуры гэтага грамадства; тэарэтычныя абгрунтаванні стварэння нацыянальнай тэрміналогіі на базе сродкаў народнай мовы; асэнсаванне кірыліцы як сімвала беларускасці; распрацоўка пытанняў мілагучнасці, а таксама погляды на нармалізацыю і ўзбагачэнне лексічна-стылістычнай сістэмы беларускай літаратурнай мовы на аснове архаізмаў, дыялектызмаў, наватвораў і запазычанняў, нягледзячы на асуджэнне іх у 30-я гады ХХ ст., адносяцца да ліку абгрунтаваных у лінгвістычнай тэарэтычнай спадчыне У.Дубоўкі. Усе гэтыя меркаванні прынятыя сучаснай моўнай практыкай і сучаснай мовазнаўчай думкай на Беларусі. Яны дазваляюць грамадству пазбаўляцца моўнага лішку, несумяшчальнага з культурай маўлення [3; 4; 10].

СПІС АПУБЛІКАВАНЫХ ПРАЦ ПА ТЭМЕ ДЫСЕРТАЦЫІ

Артыкулы ў часопісах

1. Куліковіч У.І. За нацыянальнае аблічча мовы: Тэарэтычная спадчына і творчая практыка У.Дубоўкі// Весн. БДУ. Сер.4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. Псіхалогія. -- 1994. -- № 1. -- С.50-53.
2. Куліковіч У.І. Праект Уладзіміра Дубоўкі: Да пытання аб удасканаленні моўнай сістэмы// Роднае слова. -- 1994. -- № 10. -- С.27-29.
3. Куліковіч У.І. Уток і аснова// Першацвет. -- 1993. -- № 8. -- С.103-105.

Артыкулы ў зборніках навуковых артыкулаў

4. Куліковіч У.І. Гістарычны шлях і перспектывы развіцця беларускай мовы ў інтэрпрэтацыі У.Дубоўкі// Да 100-годдзя Уладзіміра Дубоўкі, Уладзіміра Жылкі, Кузмы Чорнага: Зб. навук. арт./ Пад агульн. рэд. Л.Дз.Сіньковай. -- Мінск: БДУ, 2001. -- С.319-330.

Матэрыялы і тэзісы канферэнцый

5. Куліковіч У.І. Лінгвістычныя погляды У.Дубоўкі// Філалагічныя навукі: Маладая вучоная ў пошуку: Матэрыялы навук. канф., прысвеч. 80-годдзю БДУ, г.Мінск, 20 крас. 2001 г./ Адк.рэд. С.А.Важнік. -- Мінск: Права і эканоміка, 2001. -- С.62-63.
6. Куліковіч У.І. Месца дыялектызмаў У.Дубоўкі ў працэсе нармалізацыі лексічнага складу беларускай літаратурнай мовы// Беларуская мова і літаратура: праблемы навучання і вывучэння ў сярэдняй і вышэйшай школе: Матэрыялы Рэсп. навук.-практ. канф., г.Мінск, лістап. 1994 г./ Бел. дзярж. ун-т; Склад. В.Ю.Дылеўская. -- Мінск, 1994. -- С.121.
7. Куліковіч У.І. Некаторыя асаблівасці моватворчасці У.Дубоўкі ў 20-я гг. XX стагоддзя// Мова — Літаратура — Культура: Да 55-годдзя адкрыцця кафедры бел. мовы і літ. БДУ: Матэрыялы Міжнар. навук. канф., г.Мінск, 22-23 верас. 1998 г.: У 2 ч./ Бел. дзярж. ун-т; Адк. рэд. Л.І.Сямешка. -- Мінск, 1999. -- Ч.1. -- С.137-140.
8. Куліковіч У.І. Праблемы семантызацыі лексікі ў замежнай аўдыторыі на матэрыяле зборніка У.Дубоўкі "Залатыя зярняткі"// Тэорыя і практыка навучання мовам, літаратурам і рыторыцы ў сярэдняй і вышэйшай школе: Матэрыялы Міжнар. навук.-тэарэт. канфер., г.Мінск, 15-17 снеж. 1997 г.: У 2 ч./ Бел. дзярж. ун-т; Пад рэд.: Л.А.Мурынай, Ф.М.Літвінка. -- Мінск, 1998. -- Ч.1. -- С.77-80.

9. Куліковіч У.І. Праект універсальнага алфавіта У.Дубоўкі// Беларуская мова: шляхі развіцця, кантакты, перспектывы: Матэрыялы III Міжнар. кангрэса беларусістаў "Беларуская культура ў дыялогу цывілізацый" (г.Мінск, 21-25 мая, 4-7 снеж.)/ Рэдкал.: Г.Пыжун (гал. рэд.) і інш. — Мінск: Беларускі кнігазбор, 2001. — С.14-21.
10. Куліковіч У.І. Тыпы беларускіх батанічных тэрмінаў паводле паходжання ў аповесці У.Дубоўкі "Жоўтая акацыя"// Беларуская мова ў другой палове XX ст.: Матэрыялы Міжнар. навук. канфер., г.Мінск, 22-24 кастр., 1997 г./ Бел. дзярж. ун-т; Адк. рэд. М.Р.Прыгодзіч. — Мінск, 1998. — С.247-250.
11. Куліковіч У.І. Тэрміналагічная дзейнасць У.Дубоўкі// Язык и социум: Матэрыялы IV междунар. научн. канфер., г.Мінск, 1-2 дек. 2000 г.: В 2 ч./ Бел. гос. ун-т; Отв. рэд. Л.Н.Чумак. — Мінск, 2001. — Ч.2. — С.95-97.

Куліковіч Уладзімір Іванавіч

Лінгвістычныя погляды У. Дубоўкі:

інтэрлінгвістычны, графіка-арфаграфічны і лексічны аспекты

Ключавыя словы: лінгвістычная дзейнасць, лінгвістычныя погляды, універсальны алфавіт, глаголіца, кірыліца, графічныя сродкі, арфаграфічная сістэма, лексічная сістэма, устарэлая лексіка, дыялектызмы, наватворы, залазычанні, тэрміналогія.

Аб'ектам даследавання з'яўляецца лінгвістычная думка на Беларусі ў 20-я гады ХХ ст. **Прадметам даследавання** — агульналінгвістычныя погляды і змест лінгвістычнай дзейнасці У. Дубоўкі ў кантэксце станаўлення графіка-арфаграфічных і лексічных нормаў беларускай літаратурнай мовы.

Навізна навуковага даследавання заключаецца ў тым, што ўпершыню ў беларускім мовазнаўстве сістэматызавана і акрэслена кола лінгвістычных праблем, якія знаходзіліся ў полі зроку пазта; раскрыта сутнасць яго тэарэтычных поглядаў на мову, паходжанне кірыліцы і глаголіцы, стварэнне універсальнага алфавіта, гістарычныя этапы развіцця і функцыянавання беларускай мовы; ахарактарызаваны і суаднесены з сучаснай лінгвістычнай практыкай Дубоўкавы погляды на ўдасканаленне графіка-арфаграфічнай і лексічнай сістэм беларускай літаратурнай мовы; выяўлена станоўчае і адмоўнае ў сцвярдзэннях пазта адносна шляхоў і перспектыву развіцця беларускай літаратурнай мовы.

Навуковая значнасць атрыманых вынікаў заключаецца ў тым, што яны будуць садзейнічаць стварэнню цэласнай эвалюцыйнай карціны графіка-арфаграфічнай і лексічна-стылістычнай нармалізацыі беларускай літаратурнай мовы, удакладненню развіцця лінгвістычнай думкі на Беларусі і вызначэнню месца ў гэтым працэсе У. Дубоўкі. Вынікі і матэрыялы дысертацыі могуць быць выкарыстаны пры выкладанні фанетыкі, графікі, арфаграфіі, лексікалогіі, стылістыкі і словаўтварэння сучаснай беларускай літаратурнай мовы ў школе і ВНУ, пры распрацоўцы па акрэсленай праблематыцы спецкурсаў і спецсемінараў, напісанні падручнікаў і навучальных дапаможнікаў па сучаснай беларускай мове і яе гісторыі. Методыка даследавання можа быць прыменена пры вывучэнні лінгвістычнай спадчыны іншых пазтаў і пісьменнікаў.

Куликович Владимир Иванович

**Лингвистические взгляды В. Дубовки:
интерлингвистический, графико-орфографический
и лексический аспекты**

Ключевые слова: лингвистическая деятельность, лингвистические взгляды, универсальный алфавит, глаголица, кириллица, графические средства, орфографическая система, лексическая система, устаревшая лексика, диалектизмы, неологизмы, заимствования, терминология.

Объектом исследования является лингвистическая мысль в Беларуси в 20-е годы XX в. **Предметом исследования** — общелингвистические взгляды и содержание лингвистической деятельности В. Дубовки в контексте становления графико-орфографических и лексических норм белорусского литературного языка.

Новизна научного исследования заключается в том, что впервые в белорусском языкознании систематизирован и очерчен круг лингвистических проблем, находившихся в поле зрения поэта; раскрыта сущность его теоретических взглядов на язык, происхождение кириллицы и глаголицы, создание универсального алфавита, исторические этапы развития и функционирования белорусского языка; характеризуются и соотносятся с современной лингвистической практикой взгляды В. Дубовки по усовершенствованию графико-орфографической и лексической систем белорусского литературного языка; выявлено положительное и отрицательное в утверждениях поэта относительно путей и перспектив развития белорусского литературного языка.

Научная значимость полученных результатов заключается в том, что они будут содействовать созданию целостной эволюционной картины графико-орфографической и лексико-стилистической нормализации белорусского литературного языка, уточнению развития лингвистической мысли в Беларуси и определению места в этом процессе В. Дубовки. Результаты и материалы диссертации могут быть использованы при преподавании фонетики, графики, орфографии, лексикологии, стилистики и словообразования современного белорусского языка в школе и вузах, при разработке по определенной проблематике спецкурсов и спецсеминаров, написании учебников и учебных пособий по современному белорусскому языку и его истории. Методика исследования может быть применена при изучении лингвистического наследия других поэтов и писателей.

SUMMARY

Kulikovich Vladimir Ivanavich

V. Dubovka's linguistic opinions:

interlinguistic, graphico-orthographic and lexical aspects

Key words: linguistic activity, linguistic opinions, universal alphabet, Glagolitic alphabet, Cyrillic alphabet, graphic means, orthographic system, lexical system, obsolete lexicology, dialectics, neologisms, loan words, terminology.

The object of the scientific research is the linguistic thought in Belarus in 20-s of XX century. **The subject of this research** is all-linguistic opinions and V. Dubovka's linguistic activity in context of becoming of graphico-orthographic and lexical norms of Belarusian literary language.

Innovation of the scientific research is that for the first time in Belarusian linguistics the circle of the poet's linguistic problems is systematized and outlined; the nature of his theoretic opinions of the language is revealed as well as the origin of Cyrillic and Glagolitic alphabets and historic stages in the development and functioning of the Belarusian language; V. Dubovka's opinions about perfectionment of graphico-orthographic and lexical age with modern linguistic practice are classified and correlated; both positive and negative in the poet's affirmation relating to ways and perspectives of development of Belarusian literary language are revealed.

Scientific significance of received data is that they will help on to create the complete evolutionary picture of graphico-orthographic and lexico-stylistic norms of Belarusian literary language, defining more exactly linguistic thought development in Belarus and V. Dubovka's place determination in that process. The results and materials of this research work—can be used in teaching phonetics, graphic, orthography, lexicology, stylistic and word building of modern Belarusian language at schools and institutions of higher education. They can also be used in developing special courses and seminars on certain problems as well as in writing textbooks on modern Belarusian language and its history. Research methods can be applied in linguistic heritage of other poets and writers.

Подписано в печать 12.11.2001. Формат 60x84 1/16.
Тираж 100 экз. Зак. № 673.

Белорусский государственный университет.
Лицензия ЛВ № 315 от 14.07.98.
220050, Минск, пр. Ф. Скорины, 4.

Отпечатано с готового оригинал-макета
в Издательском центре БГУ.
Лицензия ЛП № 284 от 21.05.98.
220030, Минск, ул. Красноармейская, 6.